

ЛІТЕРАТУРА

1. Энтин Л.М. Европейское право: право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека. 2-е изд., пересмотр, и доп. Москва: Норма, 2007. 960 с.
2. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В.І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
3. Право компаній: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *Acquis Communautaire* Європейського Союзу. Київ: Державний департамент з питань адаптації законодавства, 2009. 82 с.
4. Право Європейського Союзу: навчальний посібник / за заг. ред. Р.А. Петрова. 3-тє вид., змінєне і доп. Київ: Істина, 2010. 376 с.
5. Феделеш М.М. Система джерел права Європейського Союзу. Південноукраїнський правничий часопис, 2015. № 2. С. 83–88.
6. Third Council Directive 78/855/EEC of 9 October 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty concerning mergers of public limited liability companies. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31978L0855>.
7. Кібєнко О.Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 527 с.
8. Право Европейского Союза: учебник и практикум для бакалаврата и магистратуры: в 2 ч. Ч. 1. / под ред. А.Х. Абашидзе, А.О. Иншаковой. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2018. 293 с.
9. Directive 2005/56/EC of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on cross-border mergers of limited liability companies. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:02005L0056-20140702>.
10. Dirk Van Gerven. Cross-Border Mergers in Europe. Volume 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 359 p.
11. Реферативний огляд європейського права / за заг. ред. В.О. Зайчука. Вип. 22. Київ, 2011. 52 с.
12. Directive 2011/35/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 concerning mergers of public limited liability companies. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32011L0035>.
13. Directive 2004/25/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on takeover bids. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0025>.
14. Коломієць-Людвіг Є.П. Правове регулювання злиття та поглинання суб'єктів господарювання в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2014. 232 с.
15. Directive 2017/1132/ EU of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e5a5bed3-5d59-11e7-954d-01aa75ed71a1/language-en/>.
16. Загребельний О.М. Актуальні проблеми адаптації правового регулювання злиття та поглинання компаній в Україні до права ЄС. Теорія та практика державного управління. 2012. № 3 (38). С. 464–469.

УДК 347.66:(347.235-058.232.6)(477)

СПАДКУВАННЯ ПРАВА НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ, ЯКА ВХОДИТЬ ДО СКЛАДУ МАЙНА ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

RELATED RIGHTS TO THE LAND FACILITY INCLUDING THE FARM MARKET FACILITY

Уразовська О.С.,
адвокат, здобувач кафедри цивільного права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено правовому регулюванню спадкування права на земельну ділянку, яка входить до складу майна фермерського господарства. У статті досліджуються особливості та проблематика спадкування права на земельну ділянку, яка входить до складу майна фермерського господарства. Визначено законодавство, яким регулюється спадкування права на земельну ділянку, яка входить до складу майна фермерського господарства. Проаналізовано спадкування земельних ділянок фермерського господарства, які належать на праві власності господарству, на праві власності його членам, на праві оренди земельної ділянки та спадкування права постійного користування земельною ділянкою.

Ключові слова: спадкування, земельна ділянка, фермерське господарство, право власності, оренда землі, право користування земельною ділянкою.

Статья посвящена правовому регулированию наследования права на земельный участок, который входит в состав имущества фермерского хозяйства. В статье исследуются особенности и проблематика наследования права на земельный участок, входящий в состав имущества фермерского хозяйства. Определено законодательство, которым регулируется наследование права на земельный участок, входящий в состав имущества фермерского хозяйства. Проанализировано наследование земельных участков фермерского хозяйства, принадлежащих на праве собственности хозяйству, на праве собственности его членам, на праве аренды земельного участка и наследования права постоянного пользования земельным участком.

Ключевые слова: наследование, земельный участок, фермерское хозяйство, право собственности, аренда земли, право пользования земельным участком.

The article is devoted to the legal regulation of the inheritance of the right to a land plot, which is part of the property of the farm. The article deals with the features and problems of inheritance of the right to a land plot, which is part of the property of the farm. The legislation, which regulates the inheritance of the right to a land plot, which is part of the property of the farm. The inheritance of the land plots of the farm, owned by the ownership of the holding, on the right of ownership to its members, on the right of lease of the land plot and the inheritance of the right of permanent use of the land plot, are analyzed.

Key words: inheritance, land, farm, ownership, land lease, right to use land.

Питання про спадкування права на земельну ділянку, яка є майном члена фермерського господарства, є одним із найменш розроблених в українському законодавстві. Проблема-тику спадкування права на земельні ділянки у контексті прове-

дження загальних досліджень зі спадкового права розробляли З.В. Ромовська, Ю.О. Заїка, І.В. Спаси́бо-Фатєєва, О.П. Печений, О.Є. Кухарєв, О.Л. Зайцев, О.І. Нелін, Л.В. Паламарчук та інші науковці, внесок яких слід визнати досить вагомим.

Перш за все слід зазначити, що спадкування фермерського господарства регулюється такими актами чинного законодавства, як: Цивільний кодекс України, Земельний кодекс України, Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р., Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб України» від 22.05.2003 р., Податковий кодекс України, Закон України «Про нотаріат» від 02.09.2003 р., Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України 22.02.2012 р. № 296/5, Постанова КМУ «Про затвердження мінімальних розмірів земельних ділянок, які утворюються в результаті поділу земельної ділянки фермерського господарства, що успадковується» від 10.12.2003 р. №1908. Саме спільний аналіз цих документів може дати певне уявлення про особливості спадкування землі, яка є частиною майна фермерського господарства.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян зі створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства [1].

Частина 1 ст. 23 Закону України «Про фермерське господарство» щодо спадкування фермерського господарства (цілісного майнового комплексу або його частини) містить загальну відсилочну норму, вказано, що успадкування фермерського господарства (цілісного майнового комплексу або його частини) здійснюється відповідно до закону [1]. Згідно із Цивільним кодексом України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) [2]. Отже, успадковуватись можуть лише права та обов'язки фізичної особи, а не юридичної, якою є фермерське господарство.

Під час спадкування землі, яка входить до складу майна фермерського господарства, на практиці виникає багато проблемних питань та колізій. Статтею 12 Закону «Про фермерське господарство» [1] та ст. 31 Земельного кодексу України визначено [3], що землі фермерського господарства можуть складатися із:

- 1) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі;
- 2) земельних ділянок, що належать громадянам — членам фермерського господарства на праві приватної власності;
- 3) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

Права володіння та користування земельними ділянками, які знаходяться у власності членів фермерського господарства, здійснює фермерське господарство.

Крім того, в різний час земельна ділянка надавалася голові фермерського господарства для його створення в довгочасне успадковане користування (1990–1992 роки), у власність (з 1992 року і донині), в постійне користування (до 2002 року), в оренду (з 2002 року і донині).

Спадкування земельних ділянок фермерського господарства, які належать на праві власності господарству. Така земельна ділянка не може входити в склад спадкової маси в чистому вигляді, право на неї може перейти до спадкоємців двома шляхами: спадкування корпоративних прав (видача свідоцтва про право на спадщину на складений капітал фермерського господарства) або спадкування фермерського господарства, зареєстрованого як цілісного майнового комплексу (видача свідоцтва про право на спадщину на цілісний майновий комплекс із подальшою реєстрацією права власності на фермерське господарство як цілісний майновий комплекс за спадкоємцями померлої особи – засновника фермерського господарства). І. Спасибо-Фатеева зазначає, що не може бути об'єктом спадкування майно, яке належить юридичній особі на праві власності, для спадкування необхідно, щоб юридична особа володіла майном на праві господарського відання [4].

У цьому випадку земельна ділянка спадкується за загальними правилами, встановленими Цивільним кодексом України з врахуванням особливостей щодо неподільності таких земель під час спадкування декількома спадкоємцями, якщо земельні ділянки, які утворюються в результаті такого поділу, менші від гранично допустимих.

Мінімальні розміри земельних ділянок, які утворюються в результаті поділу земельної ділянки фермерського господарства, що успадковується, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1908 [5]. Залежно від регіону, де знаходяться такі ділянки, встановлено їх розміри.

Спадкування земельних ділянок фермерського господарства, які належать на праві власності його членам. Якщо спадкується земельна ділянка, яка є власністю члена фермерського господарства, то застосовується загальний порядок спадкування, і обмежень щодо можливості її поділу між спадкоємцями законодавство не містить. Однак оскільки така земельна ділянка була передана спадкодавцем – членом фермерського господарства до складеного капіталу цього господарства або ж була укладена інша угода між спадкодавцем та фермерським господарством, спадкоємці не можуть без згоди фермерського господарства вилучити успадковану землю з користування фермерського господарства та самостійно її обробляти. Натомість, як правило, спадкоємці стають членами фермерського господарства, і успадкована земельна ділянка продовжує використовуватися фермерським господарством.

Спадкування права оренди земельної ділянки. Статтею 7 Закону України «Про оренду землі» встановлено, що право на оренду земельної ділянки переходить після смерті фізичної особи – орендаря, якщо інше не передбачено договором оренди, до спадкоємців, а в разі їх відмови чи відсутності таких спадкоємців – до осіб, які використовували цю земельну ділянку разом з орендарем і виявили бажання стати орендарями в разі, якщо це не суперечить вимогам Земельного кодексу України та цього Закону [6].

Отже, якщо голові фермерського господарства земельна ділянка була надана в оренду, після його смерті його спадкоємцями успадковується фермерське господарство як цілісний майновий комплекс і успадковується також право оренди земельної ділянки.

Спадкування права постійного користування земельною ділянкою. Складніша ситуація з можливістю успадкування права користування земельною ділянкою, яка була надана голові фермерського господарства у постійне користування. Право постійного користування виникає в силу відповідного рішення власника (розпорядника). Тобто місцева рада або районна державна адміністрація до 2002 року приймали рішення про надання громадянину України в постійне користування земельної ділянки для ведення фермерського господарства.

Якщо право постійного користування земельною ділянкою для ведення фермерського господарства було посвідчено державним актом та внесено до складеного капіталу цього господарства (ст. 19 Закону України «Про фермерське господарство»), таке право успадковується. Якщо ж право постійного користування не було внесено головою фермерського господарства до складеного капіталу, то воно не може бути успадкованим, і спадкоємцям необхідно переоформлювати користування земельною ділянкою на себе, але вже на праві оренди [1].

За останні роки з'явилося чимало судових рішень із питань успадкування прав на фермерські господарства і прав на земельні ділянки, які перебували в постійному користуванні померлих засновників господарств. Позиція суду стосовно визнання прав на земельні ділянки постійного користування в порядку спадкування частково аргументована п. 10 Постанови Пленуму ВСУ № 7 від 30.05.2008 р. «Про судову практику у справах про спадкування». У зазначеній Постанові вказано: «Відповідно до статті 1225 Цивільного кодексу

України право власності на земельну ділянку переходить до спадкоємців за загальними правилами спадкування (зі збереженням її цільового призначення) у випадку підтвердженні цього права спадкодавця державним актом на право власності на землю або іншим правостановлюючим документом. У порядку спадкування можуть передаватися також право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій), право користування чужим майном (сервітут)» [7].

Необхідно звернути увагу, що право користування земельною ділянкою, що виникло в особи лише на підставі державного акта на право користування земельною ділянкою без укладання договору про право користування земельною ділянкою із власником землі, припиняється зі смертю особи, якій належало таке право і не входить до складу спадщини, такого висновку дійшов Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (справа № 686/2333/16-ц, 23.11.17) [8].

До особливостей спадкування прав учасника фермерського господарства належить спадкування земель фермерського (селянського) господарства, що зумовленою процедурою надання землі фермерському (селянському) господарству або складається з окремих ділянок учасників фермерського господарства.

Для отримання свідоцтва про право на спадщину на земельну частку (пай) або земельну ділянку спадкоємець повинен надати нотаріусу документи, що підтверджують право власності спадкодавця: в разі спадкування земельної частки (паю) – сертифікат; у разі спадкування земельної ділянки – державний акт.

Однак якщо спадкодавець придбав таку земельну ділянку за цивільно-правовою угодою, то додатково необхідно надати таку угоду, а якщо він успадкував її, то свідоцтво про право на спадщину. При цьому акт про право власності на земельну ділянку, що була відчужена чи успадкована, повинен містити відмітку нотаріуса (яким було посвідчено відповідний договір чи видано свідоцтво) та органу, який здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, про перехід права власності на земельну ділянку; документ, що підтверджує вартість об'єкта спадщини: в разі спадкування земельної частки (паю) – довідку про вартість права на земельну частку (пай); у разі спадкування земельної ділянки – витяг із технічної документації з нормативної грошової оцінки земель. І довідка, і витяг видаються відповідним відділом Держземагентства за місцем знаходження земельної ділянки.

Крім того, в разі спадкування земельної ділянки необхідно також надати витяг із Державного земельного кадастру. Цей витяг видається територіальним центром Державного земельного кадастру за місцем знаходження земельної ділянки.

У разі якщо спадковим майном є земельна ділянка, право на яку посвідчено державним актом, без визначеного та присвоєного кадастрового номера, то спочатку необхідно здійснити державну реєстрацію такої земельної ділянки та присвоїти їй кадастровий номер (п. 115 Порядку, затвердженого

постановою КМУ від 17.10.12 р. № 1051, далі – Порядок № 1051) [9].

При цьому заяву про державну реєстрацію такої ділянки до відповідного територіального органу за місцезнаходженням земельної ділянки може подати особа, визначена в запиті нотаріуса як спадкоємець, на підставі заведеної нотаріусом спадкової справи.

Успадкування фермерського господарства (цілісного майнового комплексу або його частини) здійснюється відповідно до закону (ч. 1 ст. 23 Закону України «Про фермерське господарство») [1]. Крім того, якщо майно належить фермерському господарству як юридичній особі, виникає проблема, що полягає у відсутності правостановних документів на майно такого господарства. Таким чином, ст. 23 Закону України «Про фермерське господарство» має декларативно-відсылковий характер, оскільки в Книзі 6 Цивільного кодексу України немає жодного конкретного слова про спадкування майна та майнових прав засновника фермерського господарства. Тому посилення в Законі України «Про фермерське господарство» на такий об'єкт права власності, як цілісний майновий комплекс, є досить суперечливим і викликає багато непорозумінь.

На практиці в такому випадку свідоцтво про право на спадщину видається на частку в складеному капіталі члена фермерського господарства, яка дорівнює сто відсотків. Тобто спадкоємець стає засновником такого фермерського господарства. У такому разі для видачі свідоцтва про право на спадщину на частку в статутному капіталі нотаріусу надається статут фермерського господарства; виписка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, в якому має бути обов'язково зазначена частка померлого учасника; довідка про розмір у відсотковому вираженні частки спадкодавця в складеному капіталі фермерського господарства та її грошової вартості, в якій також має бути зазначено дату формування складеного капіталу. Така довідка підписується головою фермерського господарства і, якщо це передбачено, то і бухгалтером. Якщо голова фермерського господарства і є спадкодавцем, то така довідка підписується лише бухгалтером; витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб надається нотаріусу для отримання додаткової інформації [10].

Висновок. Спадкування частки в складеному капіталі члена фермерського господарства здійснюється шляхом отримання спадкоємцем (спадкоємцями) Свідоцтва про право на спадщину, яке в подальшому (після внесення відповідних змін до Статуту) подається державному реєстраторові Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб для здійснення перереєстрації фермерського господарства на його (їх) ім'я.

Проаналізовано цивільне законодавство, практику його застосування, існуючі наукові погляди та висловлено авторські міркування щодо вирішення актуальних проблем спадкуванням землі, що є частиною майна фермерського господарства. Можна зробити висновок, що без державної реєстрації підприємства як цілісного майнового комплексу ні відчуження, ні спадкування цілісного майнового комплексу неможливе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон «Про фермерське господарство». URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
2. Цивільний кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.
3. Земельний кодекс України. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>, вільний.
4. Спасибо-Фатеева І. Поняття майна, майнових та корпоративних прав як об'єктів права власності. Науково-практичний журнал «Українське комерційне право». 2004. № 5. С. 9–19.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1908. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/1908-2003-p>.
6. Закон України «Про оренду землі» від 2 жовтня 2003 р. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14>, вільний.
7. Про судову практику у справах про спадкування. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/v0007700-08>.
8. ВССУ: Право користування земельною ділянкою, що виникло на підставі державного акта на право користування, без укладення відповідного договору припиняється зі смертю особи, і не входить до складу спадщини (справа № 686/2333/16-ц, 23.11.17). URL: http://www.protokol.com.ua/.../vssu_pravo_koristuvannya_zemelnoyu_.
9. Постанова КМУ від 17.10.12 р. № 1051. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/1051-2012-p>.
10. Спадкування в селянських господарствах. URL: <http://www.zaporizhya.legalaid.gov.ua/.../spadkuvannia-v-selianskykh-h>.